

Юлія Алексєєнко,
студентка 6 курсу
ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.
Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОДНОЛЕКСЕМНІ НАЗВИ «ЛУЦЬКОЇ ЗАМКОВОЇ КНИГИ 1560-1561 рр.»

У статті проаналізовано однолексемні іменування «Луцької замкової книги 1560-1561 рр.», з'ясовано специфіку їх функціонування й походження та словотвірні особливості.

Характеристика способів і засобів ідентифікації особи в пам'ятках XVI – XVIII ст. була предметом багатьох мовознавчих досліджень. Це питання висвітлено в працях В. В. Денисюка, Р. Й. Керсти, С. М. Пахомової, Р. І. Осташа, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаша та ін. Вивчення антропонімічного матеріалу дає змогу стверджувати, що на всій території України цього періоду не було єдиної норми щодо вживання власних особових назв. Та сама особа могла іменуватися різними способами: як однолексемно, так і дво-, три-, чотириклексемними й описовими формулами.

Протягом тривалого часу однолексемний спосіб іменування особи був головним у слов'ян. Як відомо, суттєві зміни в антропосистемі стають відчутними лише тоді, коли відбуваються демографічні зрушення. Так само потреба в трансформації однолексемних іменувань у багатолексемні могла відбутися лише за умови дисбалансу між числом населення й кількістю функціонуючих у мові імен. У «Луцькій замковій книзі 1560-1561 рр.» однолексемний спосіб ідентифікації особи все ще має місце, хоча з XIV ст. простежується тенденція до скорочення в текстах кількості однолексемних антропонімів на користь дволексемних [2, с. 172].

Мета нашої статті – проаналізувати однолексемні іменування «Луцької замкової книги 1560-1561 рр.», визначити їхні словотвірні особливості, специфіку функціонування й походження.

Аналіз досліджуваних антропонімів свідчить, що кількість однолексемних назв значно менша, ніж частка дво- й багатолексемних. Характеристика цієї групи антропонімів також є показовою, адже однолексемно іменуються переважно представники нижчих прошарків. Це підтверджує думку про те, що соціальний стан особи був важливим критерієм, який визначав спосіб її ідентифікації.

У пам'ятці однолексемними назвами іменовано:

1. Простих людей (підданих, роботних, паробков, міщан): «*по(д)да(н)ного моего губи(н)ского на (и)ма Га(в)рила*» (с. 207), «*по(д)да(н)ного еє Усти(м)ца*» (с. 328), «*дво(х) по(д)да(н)ны(х) мои(х) Ща(с)(т)ного а Воло(д)ка*» (с. 316), «*по(д)даны(х) его чотыро(х) чоловѣко(в) Ма(т)ѣя, Лу(ч)ку, Марти(н)ца а*

Ла(в)ре(н)ца» (с. 339), «четыри члѣко(в) мои(х) ѿ(т)чизны(х) на (и)ма Давыда, Ива(н)ца, Пе(т)рока, Васе(ч)ка» (с. 198), «дво(х) чоловѣковъ Еска а Макси(м)ца» (с. 384), «Сидора, чоловѣка бискупи(ц)кого» (с. 444), «слуги моего Ива(н)ка» (с. 397), «слу(г) свои(х) Савос(т)яна, Андре(и)ка и Хомицу» (с. 455), «служебника своего Ма(л)хера» (с. 210), «служе(б)ни(к) его м(л) Ла(в)ре(н)» (с. 239), «врадника своего викгури(н)ского Ма(р)тина» (с. 387), «вра(д)ни(к) его м(л) дорогоста(и)ски(и) ѿли(н)ко» (с. 240), «два паро(б)ки дво(р)ные пана Русиновы на (и)ма Лене(ц) а Я(н)ко» (с. 376), «паро(б)ки дво(р)ные... на (и)ма Логу(н), Се(н)чина, Пацюк, Ти(ш)ко, Яку(б), ѿно(ш)ко» (с. 312), «хлопе(ц) мо(и) Гури(н)» (с. 235), «Дани(л)а, мещанина мѣста Лу(ц)кого» (с. 347), «мещанина еє мл(с)ти пѣе Богушовое жуко(в)ско(г) Савостиана» (с. 297), «вра(д)ника мое(г) зверо(в)ско(г) И(л)ка» (с. 500), «грабаро(в) еє на (и)ме Конона, Жука» (с. 190), «в бо(р)тника Гри(ц)ка» (с. 445), «кухары его кроле(в)ско(и) мл(с)т(и) вели(ц)ки(и) на (и)ма Я(н) а Малѣи» (с. 332), «дворника свое(г) Ми(ц)ка» (с. 155), «тивона лысчи(ц)кого на (и)ма Рома(н)ца» (с. 293), «клю(ч)ника замкового Савы» (с. 210).

Вказівка на рід заняття простолюдина подекуди переходить у прізвищеву назву, і таким чином спостерігається тенденція до трансформації у дволексемну формулу, наприклад: «по(д)да(н)ного пѣа Миколаєва на (и)ма ѿста(н)ка ковала» (с. 255), «ѿгоро(д)ники: ... Волось бо(р)тникъ» (с. 413). У справі № 190 фіксуємо: «дво(х) по(д)да(н)ных пѣа моего Жука и Па(в)ла, ме(л)ника» (с. 323), де мельник – вказівка на рід заняття, а у справі № 292 – «подданног ег Па(в)ла ме(л)ника» (с. 419), де, імовірно, мельник уже виконує функцію прізвищевої назви.

•представників духовного стану: «ѿте(ц) Ва(р)тик, по(н) це(р)кви [ѿрме](н)ское» (с. 226) «Есиѿъ, по(н) бае(в)скии кузмыде(м)я(н)скии» (с. 281); «а(р)хидѣякона своего Генадия» (с. 235); «свеще(н)ника тако(р)ско(г) Заха(р)я» (с. 225), «ѿ(т)ца Иѿны, а(р)хима(н)дрыта жидичи(н)ского» (с. 150), «ѿте(ц) Иѿсиѿъ, владыка володиме(р)ски(и) и бересте(и)ски(и)» (с. 373), «ѿ(т) а(р)хима(н)дрыта дорогобузского Нектария» (с. 473), «игуме(н) де(р)ма(н)ски(и) именем ѿедо(р)» (с. 389). Імена цих осіб здебільшого не зазнали адаптаційних фонетичних і морфологічних змін;

•дрібних шляхтичів: «в боярина Баглая» (с. 445); «ѿ Гришка боярина» (с. 444); «во(и)тъ Глѣбо» (с. 318); «вои(т) мѣста Рате(н)ского Станисла(в)» (с. 489); «бояре: ѿедо(р) а Наза(р)» (с. 413), «боярина Пацика» (с. 310);

•представників інших національностей, зокрема євреїв: «жи(д) Ба(т)ко» (с. 248), «жи(д) Да(н)чик» (с. 457), « жиду(м) лу(ц)кимъ Июди а Мо(р)духаю» (с. 326), «ѿ жиди Лазора» (с. 249), «жиду лу(ц)кому Левѣви» (с. 316), «с Пе(р)цомъ, жидомъ» (с. 385), «в жиди Шмоила» (с. 249), «Ха(м)ку, жиду лу(ц)кому» (с. 416).

За походженням аналізовані однолексемні іменування являють собою:

1. Адаптовані християнські імена різної структури – повні, усічені, усічено-суфіксальні й суфіксальні: *А(н)дреи* (с. 382), *А(н)дреєц* (с. 170), *А(н)дре(и)ко* (с. 262), *А(н)дрѣц* (с. 461), *Ба(р)тош* (с. 326), *Василєи* (с. 387), *Васє(ч)ко* (с. 348), *Васко* (с. 173), *Гарасим* (с. 335), *Гєнадии* (с. 235), *Гри(ц)ко* (с. 445), *Грици(к)* (с. 315), *Гри(ш)ко* (с. 205), *Грицаи* (с. 387), *Гри(н)єц* (с. 503), *Гури(н)* (с. 235), *Дани(л)* (с. 347), *Данило* (с. 389), *Да(н)чик* (с. 457), *Дашко* (с. 389), *Дє(м)ян* (с. 326), *Демко* (с. 315), *Дєни(с)* (с. 315), *Дорош* (с. 170), *Е(в)доким* (с. 182), *Євтух* (с. 335), *Заха(р)ии* (с. 225), *Ива(н)* (с. 166), *Иванє(ц)* (с. 315), *Ива(н)ко* (с. 397), *Ивашко* (с. 389), *И(г)нат* (с. 417), *Игна(т)ко* (с. 315), *И(л)ко* (с. 500), *И(л)ица* (с. 194), *Иѡсиѡ* (с. 339), *Иєсиѡъ* (с. 257), *Калєникъ* (с. 208), *Ка(р)п* (с. 418), *Кири(л)єц* (с. 389), *Куприя(н)* (с. 335), *Курило* (с. 335), *Климъ* (с. 315), *Климко* (с. 315), *Лє(в)ко* (с. 352), *Лу(к)янєцъ* (с. 315), *Мака(р)* (с. 315), *Ма(к)сим* (с. 423), *Максимє(ц)* (с. 384), *Ма(р)тин* (с. 387), *Ма(р)тин(к)о* (с. 265), *Микита* (с. 172), *Миколас* (с. 356), *Ми(х)но* (с. 376), *Наѡмєц* (с. 364), *Нєктарии* (с. 473), *Никон* (с. 488), *Ѡле(к)шии* (с. 347), *Ѡмє(л)ян* (с. 491), *Ѡмє(л)я(н)єц* (с. 370), *Ѡна(ц)ко* (с. 324), *Па(в)ло* (с. 323), *Пили(п)* (с. 315), *Сидоръ* (с. 315), *Стєпа(н)* (с. 315), *Павєль* (с. 413), *Панас* (с. 378), *Па(н)ко* (с. 487), *Пє(т)ро(к)* (с. 194), *Пєтръ* (с. 487), *Пилипєц* (с. 455), *Рома(н)єц* (с. 293), *Сєнє(ц)* (с. 293), *Сє(н)ко* (с. 421), *Сє(н)чина* (с. 312), *Сєню(к)* (с. 487), *Сидор* (с. 444), *Симо(н)* (с. 487), *Тєрєшко* (с. 310), *Тит* (с. 395), *Тимош* (с. 324), *Ѳєдор* (с. 374), *Ѳє(д)єц* (с. 194), *Ѳє(д)єцъ* (с. 208), *Ѳєдє(ч)ко* (с. 417), *Ѳє(д)ко* (с. 389), *Ѳєдорє(ц)* (с. 474), *Ѳєдорко* (с. 336), *Ѳєдина* (с. 335), *Ходор* (с. 482), *Ха(р)ко* (с. 315), *Хома* (с. 487), *Хомица* (с. 455), *Ши(м)ко* (с. 376), *Якубєц* (с. 335), *Я(н)* (с. 332), *Я(н)ко* (с. 325), *Ю(р)ко* (с. 210), *Ю(х)но* (с. 428), *Я(ц)ко* (с. 249).

2. Слов'янські автохтонні імена та імена-прізвиська: *Баран* (с. 413); *Богда(н)* (с. 151), *Бо(г)да(н)єц* (с. 155); *Богуш* (с. 361); *Борис* (с. 444); *Вєли(ч)ко* (с. 322) – «старожитнє слов'янське внутрішньородинне ім'я, утворене від прикметника *великий* ‘високий на зріст’ за допомогою субстантивуючого форманта **-ко**» [3, с. 94-95]; *Во(и)тєх* (с. 414) – «слов'янське двоосновне ім'я, складене з препозиційної частини *Вой-* ‘військо, воїн’ та *-тѣхъ* ‘забава’» [3, с. 111]; *Во(и)ник* (с. 154) < *Война* + суфікс **-ик** [3, с. 109-110]; *Воло(д)ко* (с. 316); *Да(н)чи(к)* (с. 457), пор. слов. *Данко*, що походить від *Дан* чи *Богдан* [3, с. 147]; *Ждан* (с. 223), *Жданєцъ* (с. 315); *Жу(к)* (с. 315); *Звєр* (с. 191) – «слов'янське особове ім'я новішого походження», що походить від апелятива *звір* ‘дика тварина’ [3, с. 194]; *Козєль* (с. 413); *Мальшко* (с. 156) < *Мальш* [3, с. 229]; *Пє(р)єц* (с. 385); *Ра(д)ко* (с. 315) – «утворено усічено-суфіксальним способом від слов'янської антропооснови **-рад** або від календарного імені *Радивонъ* (< *Радіон*) за допомогою форманта **-ко** [3, с. 295-296]; *Стани(с)лав* (с. 325); *Сушко* (с. 315); *Хи(л)ко* (с. 497) – суфіксальний дериват від діалектного прикметника *хилий* ‘в'ялий’ або < *Філ* чи *Філімон*, *Філіп* [3, с. 349]; *Ярош* (с. 242).

3. Назви відапелятивного походження: *Боси(к)* (с. 487), *Пє(т)ру(ш)ка* (с. 506), *Торгун* (с. 464).

Найбільш продуктивними у творенні чоловічих імен, зафіксованих серед однолексемних у пам'ятці, є суфікси **-ець** та **-ко**: *А(н)дреец* (с. 170), *А(н)дрѣец* (с. 461), *Бо(г)да(н)ец* (с. 327), *Власец* (с. 460), *Га(в)ри(л)ец* (с. 336), *Гри(н)ец* (с. 503), *Жданець* (с. 315), *За(н)ец* (с. 323), *Зѣ(н)ец* (с. 324), *Иване(ц)* (с. 315), *Карне(ц)* (с. 335), *Кири(л)ец* (с. 389), *Ла(в)ре(н)ец* (с. 339), *Лу(к)янець* (с. 315), *Максиме(ц)* (с. 384), *Ма(т)ѳее(ц)* (с. 413), *Наза(р)ец* (с. 335), *Наѡмец* (с. 364), *Оме(л)я(н)ец* (с. 370), *Охре(м)ец* (с. 274), *Пилипец* (с. 455), *Рома(н)ец* (с. 293), *Степане(ц)* (с. 335), *Трохи(м)ец* (с. 280), *Ѳе(д)ец* (с. 194), *Ѳеodore(ц)* (с. 474), *Хи(л)ец* (с. 497), *Якубец* (с. 335), *Ярмо(л)ец* (с. 335); *А(в)рашко* (с. 155), *А(н)дре(ш)ко* (с. 262), *Васе(ч)ко* (с. 348), *Глебко* (с. 318), *Гри(ц)ко* (с. 445), *Гри(ш)ко* (с. 205), *Демко* (с. 315), *Е(с)ко* (с. 315), *Ива(н)ко* (с. 397), *Ивашко* (с. 389), *Игна(т)ко* (с. 315), *И(л)ко* (с. 500), *Климко* (с. 315), *Ле(в)ко* (с. 352), *Ма(р)тин(к)о* (с. 265), *Оме(л)ко* (с. 170), *Оста(н)ко* (с. 255), *Терешко* (с. 310), *Ти(ш)ко* (с. 291), *Ѳедко* (с. 389), *Ѳедорко* (с. 336), *Ѳилипко* (с. 240), *Ха(р)ко* (с. 315), *Хилко* (с. 497), *Юрко* (с. 210), *Юшко* (с. 452), *Янко* (с. 325), *Я(ц)ко* (с. 249). Менш продуктивні такі суфіксальні форманти, як **-ук**, **-чук**, **-юк**: *Гри(н)чук* (с. 324), *Костю(к)* (с. 487), *Павлю(к)* (с. 335), *Яцук* (с. 328).

Однолексемна формула в Луцькій книзі XIV ст. представлена також прізвищевими назвами за іменем батька чи його індивідуальним прізвищем із додаванням суфіксів **-ович** / **-евич**: *Якимович* (с. 315), «з *Лу(к)яновичо(м)*, з *Га(в)риловичо(м)*, з *Ме(л)никовичо(м)*» (с. 326), *Ма(н)кови(ч)* (с. 349). Зрідка трапляються й відтопонімні утворення із суфіксами **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, що вказують на місце проживання або назву маєтку: «*Бузы(н)скии*» (с. 336), «*Хале(ц)къму*» (с. 417), «*кнѣза Кроши(н)ско(г)*» (с. 416), «*Ласко(в)ского*» (с. 154).

Однолексемні іменування «Луцької замкової книги 1560-1561 рр.» підтверджують факт, що такий спосіб ідентифікації особи в XVI ст. був маркований соціальною та становою диференціацією. Аналіз таких антропонімів свідчить, що більшість однолексемних іменувань становлять християнські імена різної структури, значно менше – слов'янські автохтонні, відапелятивні й відтопонімні. У цей період спостерігається тенденція до поширення дволексемних конструкцій в іменуванні людей різних прошарків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луцька замкова книга 1560-1561 рр. / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – 733 с.
2. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах: монографія. – Вид. 2-е, доповн. і переробл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 344 с.
3. Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.